

Hakamaat ja metsälaitumet

Tapio Heikkilä

Perinteisen maatalouden aikana eläimet laidunsivat vapaasti metsissä. Pienet peltolaikut ja niittyalueet olivat aidattuihin, ja karja päästettiin laiduntamaan niille vasta heinän- ja elonkorjuun jälkeen. Metsälaitumilla ei ollut aitoja, vaan karja sai kulkea niillä vapaasti tai paimenen mukana. Kun vapaa laidunnus kiellettiin, siirryttiin vähitellen tilarajoilta aidattuihin metsälaitumiin. Aidatut hakamaat muodostuivat asutuksen lähipiiriin ja niillä laidunsi tavallisimmin nuorkarjaa ja hevosia tai niitä käytettiin yölaitumina.

nurmitädyke

Tasaikäinen istutuskuusikko ei täytä metsälaitumen tunnuspiirteitä ja se tarjoaa karjalle varsin niukasti syötävää.

Hakamaille on ominaista niittyaikkujen ja puuryhmien vuorottelu. Edustavalla hakamaalla puuston peittävyys on enintään kolmannes alasta ja puusto voi olla matalaa ja oksaista. Niittykasvillisuus on aina metsäkasvillisuutta runsaampaa. Hakamaiden tyypillisiä kasvilajeja ovat nurmirölli, lampaannata, poimulehdet, ahomansikka, metsäkurjenpolvi, nurmitädyke, ahomatara, niittyhumala ja nurmitatar. Haitallisesta rehevöitymisestä kertovat koiranputki, kylä- ja niitty-nurmikka, pihatähtimö, valkoapila ja nokkonen.

Nykyään hakamaita esiintyy pääasiassa kylvönurmen tai rantalaitumen puustoisina laiteina tai metsäsaarekkeina, jotka toimivat karjan suojapaikkoina. Laajoja ja edustavia hakamaita on maassamme enää vähän. Useimmat hakamaat ovat metsittyneet ja muistuttavat puustoltaan metsälaitumia. Metsittyvät niityt saattavat puolestaan vaikuttaa hakamaisilta, joskin nuori ja tasaikäinen puusto erottaa ne aidosta hakamaasta.

Metsälaitumilla puuston peittävyys on suurempi kuin hakamailla. Pitkään laidunkäytössä olleen metsälaitumen puusto on talousmetsää monipuolisempaa ja ikärakenteeltaan vaihtelevampaa. Puuston lomassa esiintyy pienehköjä niittymäisiä kasvillisuuslaikkuja. Kookkaat muurahaispesät, karjapolut sekä omaleimainen sienilajisto ovat myös edustavan metsälaitumen tunnuspiirteitä.

Metsälaitumen kasvilajisto riippuu ensisijaisesti metsätyypistä. Nurmirölli sekä rehevöitymistä ilmentävät niittynurmikka ja rönsyleinikki ovat tavallisia metsälaidunnuksesta hyötynettä kasveja. Ahomansikka, nurmitädyke, päivänkakkara, niittyhumala ja niittyleinikki viihtyvät metsälaitumien aukioilla ja laiteilla. Niittyyhin verrattuna metsälaitumien lajisto on lehtoja lukuun ottamatta kuitenkin niukkaa. Kasvillisuuden heinävaltaisuus ei aina ole merkki aikaisemmasta laidunnuksesta, sillä esimerkiksi metsälauha ja monet kastikat hyötyvät metsänhakuusta.

Nykyiset metsälaitumet ovat useimmiten luonteeltaan laidunnettujen talousmetsien kaltaisia. Puustoltaan ja kasvillisuudeltaan hyvin yksipuolisia laidunmetsiä ei kuitenkaan kannata hoitaa metsälaitumina. Myöskään metsäoijitetut alueet eivät sovellu metsälaitumiksi.

Perinteisten metsälaitumien tunnuspiirteet

- Metsässä on niittymäisiä kasvillisuuslaikkuja
- Kasvillisuudessa esiintyy laidunnuksesta hyötynettä ruohokasveja
- Metsässä kasvaa useita puulajeja ja puusto on eri-ikäistä
- Puuston joukossa esiintyy vanhoja järeitä puita ja lahopuita
- Metsässä on runsas sienilajisto ja suuria muurahaispesiä

Hoidon tavoitteet

Hakamaiden ja metsälaidunten hoidon tavoitteena on ylläpitää elinympäristöjä, joissa esiintyy avoimia niittyaikkuja puuston lomassa. Harvapuustoisuus lisää auringon säteilyn pääsyä aluskasvillisuuteen ja puiden rungoille, mikä parantaa valosta ja lämmöstä hyötynvien eliölajien elinoloja. Puustoiset perinnebiotoopit ovat tärkeitä elinympäristöjä etenkin sienille ja hyönteisille.

Hoitomenetelmät

Puuston hoito

Metsälaitumien puustoa hoidetaan pienimuotoisin poimintahakkuuin. Tasavälein harventamista vältetään ja pystyyn jätetään eri-ikäisiä ja erilaisia puuyksilöitä. Erityisesti vanhat lehtipuut sekä lahot pysty- ja maapuut säästetään. Yksittäisiä kuusia ja kuusiryhmiä jätetään laiduneläinten suojaksi. Sen sijaan alikasvokseen levinneet nuoret kuuset ja kuusen taimet poistetaan. Varttuneisiin kuusikoihin voi tehdä pieniä aukkoja, mutta voimakasta harventamista ei suositella. Kuusikon raju harventaminen heikentää maisemaa, ja jäljelle jääneet puut kaatuvat helposti. Paisteiset rinteet ja kumpareet ovat otollisia kohtia pienille valoaukoille, joihin pääsee kehittymään niittymäistä kasvillisuutta. Kuivia töyräitä ja polunvarsia avaamalla voidaan luoda kasvupaikkoja muun muassa kissankäpälälle.

Hakamailla suositaan lehtipuita, mäntyä sekä katajaa. Kuuset poistetaan, mutta suuret vanhat lehtipuut säästetään. Tarvittaessa näiden ympäriltä raivataan pois muuta varjostavaa puustoa. Laidunalueiden vanhojen puiden rungoilla elää useita sammal-, jäkälä- ja sienilajeja sekä monipuolinen hyönteislajisto. Myös kuolleet pötkelöt ja maapuut jätetään laidunalueelle luonnon monimuotoisuutta rikastuttamaan.

Hakamaita voidaan hoitaa sekapuustoisina tai yhtä valtapuuta suosien. Koivu- tai harmaaleppähaat ovat perinteisiä suomalaisia hakatyyppejä. Entisaikaan kainuulaisilla lepikkoniityillä harmaalepät jätettiin kasvamaan 5-10 metrin välein, jolloin heinän kasvu oli runsainta. Tätä periaatetta on hyvä noudattaa edelleen harmaaleppähaan kunnostuksessa. Tammihaat ovat Suomessa varsin harvinaisia ja luonnon monimuotoisuuden kannalta arvokkaita. Niiden luontoarvot säilyvät parhaiten laiduntamalla, joskin laidunnus voi estää uusien tamentaimien kasvun. Tarvittaessa tamentaimia voi suojata aitaamalla.

Hakamaiden puuston hoidossa voidaan käyttää myös lehdestystä eli puiden latvomista ja oksastusta. Tällaiset lehdeshaat voivat osaltaan korvata harvinaistuneita lehdesniittyjä.

Kaikki hakkuutähteet kerätään ja kuljetetaan pois tai ne hävitetään polttamalla paikan päällä tai lähiympäristössä. Metsälaitumia ja hakamaita ei saa lannoittaa puuston tai muun kasvillisuuden kasvun edistämiseksi eikä alueita saa myöskään ojittaa.

Hakamaan hoidossa suositaan suuria kookkaita lehtipuita ja valoa vaativille katajille raivataan kasvutilaa.

Kirsi Hellas

Annti Lammi

Laidunnus

Laidunnus on parasta hakamaiden ja metsälaitumien hoitoa. Nautakarja on soveliainta puustoisille perinnebiotoopeille, mutta myös lampaat ovat oivallisia etenkin hakamaiden hoidossa. Karjan määrä ei voi olla suuri, koska syötävää kasvillisuutta on selvästi vähemmän kuin niityillä. Varsinkin metsälaitumet ovat niukatuottoisia. Sopiva laidunnuspaine määritellään tapauskohtaisesti. Luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi tarvitaan sekä voimaperäisesti että lievästi laidunnettuja alueita. Sopiva keskimääräinen eläintiheys metsälaitumilla on noin 0,05-0,4 ja hakamailla 0,5-1,0 nautaa hehtaaria kohden.

Hakamaat ja metsälaitumet tulee aidata erilleen viljelylaitumista, eikä eläimille saa antaa lisärehua. Viljelylaitumien yhteyteen aidatut metsänlaiteet toimivat helposti vain karjan suojapaikkoina, joita karja rehevöittää lannallaan.

Mikäli alue on laaja ja runsaspuustoinen, se kannattaa aidata lohkoihin, joista vain yhtä laidunnetaan kerrallaan. Muita osia voidaan harventaa voimaperäisemmin avointen niitty laikkujen luomiseksi. Karjan satunnainen vaeltelu alueella tai sen käyttö pelkästään yölaitumena eivät ole hyvää perinnebiotoopin hoitoa.

Tammihaat ovat Suomessa harvinaisia ja ne edustavatkin hakamaiden maisemallista aatelia.

ahomansikka